

Die Geschichte des philosophischen Begriffs der Wahrheit,
Herausgegeben von Markus Enders und Jan Schaif,
Walter de Gruyter, Berlin–New York 2006, ss. 404

Prawda jest centralnym pojęciem ludzkiego myślenia. Dlatego filozoficzna refleksja nad ludzkim światem i relacją do rzeczywistości była zawsze także, pośrednio albo bezpośrednio, namysłem nad zawartością sensu pojęcia prawdy i nad warunkami oraz kryteriami prawdy. Pojęcie prawdy określa cel i sposób filozofowania. Pytanie o prawdę w dziejach filozofii nie zawsze spotykało się z prostą i jednoznaczną odpowiedzią. Kant powiada: „Chcecie filozofa zapędzić w kozi róg, to zapytajcie go, czym jest prawda”.

Prezentowane dzieło usiłuje przedstawić w istotnych aspektach całościowo i w sposób wyważony dzieje filozoficznego pojęcia prawdy od czasów antycznych aż do XX wieku. Książka ukazała się w wydawnictwie Walter de Gruyter, które specjalizuje się w wydawaniu prac filozoficznych, w serii wydawniczej „de Gruyter Studienbuch”. Autorzy pracy reprezentują ośrodki filozoficzne w Niemczech i Austrii oraz w Paryżu i Amsterdamie.

Bezpośrednim powodem powstania tego zbiorowego dzieła było zorganizowanie konferencji w wydawnictwie Schwabe-Verlag w Bernie, która miała autorom przygotowującym fragmenty do hasła „prawda” dla *Historycznego słownika filozoficznego (Historische Wörterbuch der Philosophie)* stworzyć okazję przedłożenia swoich tekstów do dyskusji. Niestety organizator konferencji nie zrealizował zapowiadanego projektu opublikowania przedstawionych prac. Autorzy konferencji, uznając ważność i niezbywalność pełnego przedstawienia historii filozoficznego pojęcia prawdy, postanowili sami podjąć inicjatywę urzeczywistnienia publikacji. Początkowo publikacja miała ograniczać się do pokazania historii pojęcia prawdy od starożytności do średniowiecza. Niebawem okazało się, że trzeba rozszerzyć projekt w taki spo-

sób, by obejmował również czasy nowożytne. Dwudziestowieczna historia prawdy miała być pierwotnie zaprezentowana w osobnym tomie ze względu na złożoność problematyki. Aby uniknąć stworzenia konkurencyjnego dzieła i aby pokazać istotną ciągłość rozwijania się pojęcia prawdy w dziejach filozofii zachodniej, zdecydowano się jednak rozszerzyć projekt publikacji o najważniejsze teorie prawdy w tradycji filozofii XX wieku.

W książce zostały opracowane dzieje filozoficznego pojęcia prawdy w następujących okresach:

1. W greckiej starożytności (przedsokratycy, Platon, Artystoteles, stoicy i hellenizm).
2. W filozoficznym neoplatonizmie (szczególnie: Plotyn, Proklos, Porfiriusz, Iamblich).
3. W Biblii, w Starym i Nowym Testamencie.
4. We wczesnym Kościele chrześcijańskim, zwłaszcza u greckich Ojców Kościoła: Klemens z Aleksandrii, Grzegorz z Nyssy, Dionizy Pseudo Areopagita.
5. U Augustyna, Boecjusza i we wczesnym średniowieczu (szczególnie: Jan Szkot Eriugena i Anzelm z Canterbury).
6. W XIII stuleciu (szczególnie: Albert Magnus, Tomasz z Akwinu, Bonawentura), w potomaszowym okresie (szczególnie: Henryk z Gandawy, Duns Scotus) i w późnym średniowieczu (zwłaszcza: Wilhelm z Ockham, Jan Buridan, Walter Burleigh).
7. W metafizyce światła Roberta Grosseteste.
8. W filozofii renesansu (szczególnie: Nicolaus Cusanus, Marsilio Ficino, Giordano Bruno).
9. We wczesnej nowożytności i epoce oświecenia (szczególnie: Descartes, Hobbes, Spinoza, Berkeley, Locke, Leibniz, Kant).
10. W niemieckim idealizmie (zwłaszcza: Fichte, Hegel).
11. W historyzmie (szczególnie: Gustav Droysen, Wilhelm Dilthey).
12. W neokantyzmie (szczególnie: Rudolf Hermann Lotze, Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert).
13. U zorientowanych na egzystencję myślicieli XIX wieku: Sören Kierkegaard, Ludwig Feuerbach, Friedrich Nietzsche.
14. W tradycji myślenia filozoficznego XX wieku, w filozofii fenomenologicznej Edmunda Husserla, fundamentalnej ontologii i hermeneutyce fenomenologicznej Martina Heideggera i hermeneutyce filozoficznej Hansa-Georga Gadamera.

15. W teoriach prawdy tradycji analitycznej (szczególnie: Gottlob Frege, Alfred Tarski, Willard Van Quine, Michael Dummett, Donald Davidson) i tradycji pragmatycznej (szczególnie: Charles Sanders Peirce i Hilary Putnam).

Dzieło to jest pierwszym całościowym, krytycznym opracowaniem dziejów pojęcia prawdy w europejskim myśleniu. Przedstawione są w nim nie tylko teorie prawdy, w kolejności historycznej ich powstawania, lecz także dziejowy rozwój i nieprzerwana ciągłość myślenia centralnego pojęcia filozofii zachodniej. Historyczne teorie prawdy zostały ujęte w sposób wyczerpujący i każdorazowo przedstawione w kontekście całej filozofii poszczególnego myśliciela. Autorzy zadali sobie trud podania po każdym artykule zarówno literatury pierwszorzędnej, jak i wyczerpująco literatury drugorzędnej. Nie wszystkie teksty zawierają podsumowania i wnioski końcowe (*Fazit*).

Na wyjątkową uwagę zasługuje tekst „Dzieje pojęcia prawdy w klasycznym antyku”, pokazujący źródłowe pojęcie prawdy, które kryje się w słowie „aletheia”. W badawczej debacie o przedfilozoficzne starogreckie rozumienie prawdy, pytanie o etymologię słowa „aletheia” odgrywa centralną rolę. Autor artykułu pisze: „Szczególne znaczenie mają przy tym dowody z obydwu najstarszych eposów *Iliada* i *Odyseja*. Przyglądając się pochodnej morfologicznej wyrażenia *aletheia* (czy też typowej dla wczesnogreckiego eposu wersji *aletheie*, w dialekcie jońskim) jako *nomen qualitatis* od przymiotnika ‘*althes*’, można by się spodziewać, że wyrażenie to funkcjonuje jako abstrakcyjne określenie właściwości. W rzeczywistości u Homera ‘*altheie*’ występuje wyłącznie w zastosowaniu konkretnym, a mianowicie jako obiekt do czasowników mówienia w zwrotach formy: (*pasan*) *alethein mythesasthai/katalegein*, ‘które opowiadają/wyliczają (całą) *aletheie*’. Wychodząc z interpretacji etymologicznej, która wyprowadza to słowo od rdzenia ‘*leth/lath*’ w połączeniu z alpha – privativum, nasuwa się wiele tłumaczeń” (s. 4–5). Pierwotnie słowo „aletheia” miało znaczenie czysto epistemologiczne, że ktoś informuje o czymś, co jest mu niezakryte (*unverborgen*) albo, że informuje o czymś, co dobrze zachował w pamięci, albo, że ktoś kogoś informuje o czymś niezawodnie, także co do rzeczy, o której informuje, nic nie pozostaje dla niego zakryte (*verborgen*).

Mimo, że słowo „aletheia” w pierwotnych eposach greckich nie zawsze ma związek z prawdziwością, to jednak źródłowo wskazuje na znaczenie prawdy jako „niezakrytości” (*Unverborgenheit*), które w filozofii Martina Heideggera zostało rozwinięte w oryginalną teorię prawdy, wykraczającą poza tradycyjne teoriopoznawcze i ontologiczne rozumienie prawdziwości i prawdy. Wszyst-

kie właściwie próby określenia pojęcia prawdy przed Heideggerem biorą za punkt wyjścia i odniesienia klasyczną formułę: *veritas est adaequatio rei et intellectus*, niezależnie od tego, czy się mówi o „zgodności”, „korespondencji”, „podobieństwie”, „zrównaniu”, „izomorfii”, „odbiciu”, „podobiznie” i tak dalej.

Prezentowana praca nie jest tylko zwykłym przedłożeniem różnych filozofii prawdy. Książka pokazuje całą złożoną problematykę historycznego myślenia o prawdzie. Teorie prawdy z przeszłości zostały tak zinterpretowane, że widoczny jest ich głęboki związek z nowożytnym i współczesnym rozważaniem tematyki prawdy. Interpretacje ujawniły aktualność dawnych teorii w dzisiejszej filozoficznej debacie o prawdzie. Pytaniem jest, czy należało dokończyć wykładni pojęcia prawdy wielkich filozofów tradycji, czy też w ogóle tych, którzy mieli coś istotnego do powiedzenia na temat prawdy?

Prezentowane dzieło nie jest wolne od niedostatków. Pomimo ostrożności i zastrzeżeń autorów dotyczących ograniczeń, jakie zostały dokonane w wyborze i opracowaniu poszczególnych filozofii prawdy, można stwierdzić brak niektórych ważnych myślicieli. Nie odczuwa się bynajmniej w tym towarzystwie nieobecności szkoły frankfurckiej. Natomiast zauważa się od razu brak osobnego opracowania teorii prawdy takich filozofów nowożytności i oświecenia, jak Malebranche, Hume, Schelling. Przy prezentacji prawdy w neokantyzmie nie znajdujemy szczegółowo potraktowanej problematyki prawdy u Ernsta Cassirera. Na próżno szukać teorii prawdy Nikolai Hartmanna, czy też teorii prawdy w strukturalizmie Claude Levi-Straussa i filozofach Martina Bubera, Franza Rosenzweiga i Emmanuela Levinasa.

Przede wszystkim rzuca się w oczy wielka nieobecność Karla Jaspersa. W tej książce o historii prawdy została pokazana obecność Martina Heideggera w dziejach myślenia filozoficznego XX wieku tylko w tradycji fenomenologiczno-hermeneutycznej. Natomiast pominięto istotną obecność Heideggera wraz z Jaspersem w tradycji filozofii egzystencji. Brak prezentacji, przynajmniej skrótowej, udziału filozofii egzystencji w historycznej dyskusji o prawdzie, odczuwa się dotkliwie. Problem prawdy należy bowiem do centralnych wątków filozofii Jaspersa. Zresztą teorie prawdy zarówno Jaspersa, jak i Heideggera nie zostały do tej pory w ogóle wyczerpująco opracowane. Jaspers pisze wprost i szczegółowo na temat prawdy w: *Von der Wahrheit; Philosophie I – III; Existenzphilosophie; Vernunft und Existenz; Weltgeschichte der Philosophie i Nachlaß zur philosophischen Logik*. Heideggera pytanie i myślenie prawdy obecne jest prawie wszędzie w jego 102-tomowym dziele, którego wydawanie całościowe i krytyczne dobiega końca (na przełomie lutego i marca ukażą się tomy 94–96).

W historycznej debacie wokół pojęcia prawdy można wyróżnić nie tylko myślicieli filozoficznych, dla których prawda jest pojęciem ważnym, zawierającym sens, o który warto walczyć. Występuje też grupa filozofów, którzy utrzymują, że aletyczni realiści łudzą się, tropią jakąś chimerę, jeżeli wierzą, że prawda posiada naturę ontologiczną lub epistemologiczną albo mogłaby być semantycznie analizowana. Dla tych filozofów współczesnych prawda jest czysto formalnym pojęciem, podlegającym jedynie logiczno-językowej analizie.

Opracowanie całych dziejów filozoficznego pojęcia prawdy, od greckiego antyku poprzez średniowiecze i nowożytność aż do czasów współczesnych pokazało co prawda ciągłość myślenia o prawdzie, ale dokonało znacznych, lecz nieuniknionych, skrótów i uproszczeń w przedstawieniu, przede wszystkim niezwykle ważnych teorii prawdy XX wieku i współczesnych. Ograniczenia, które przyjęli autorzy, nie przeszkodziły jednak ująć istotnego sensu prawdy filozofii każdorazowo omawianego myśliciela.

Prezentowana praca jest swoistą historią filozofii. Stanowi wyjątkowe wydarzenie w europejskim życiu filozoficznym. Choć książka ta nie jest opracowaniem podręcznikowym, to mogłaby liczyć także na zainteresowanie poza obszarem fachowej filozofii.

Karol Michalski